Zdravko MLINAR

Tipologija zasebnosti in prostorsko-časovna organizacija bivanja[1]

Materialne omejitve ter inercija »komunitaristične« miselnosti, ki izhaja iz tradicionalizma in socializma, so tudi v stanovanjskem načrtovanju in urbanizmu izrinjale pozornost do vprašanj o individualni svobodi in zasebnosti človekovega bivanja. To praznino poskuša avtor zapolnjevati z opravljeno raziskavo na Koprskem, tako da izkustveno gradivo sistematizira v šest tipov zasebnosti: vizualno, akustično, informacijsko-komunikacijsko, glede na obiske, emisije in varnost. Zasebnost obravnava kot obvladovanje, ne pa kot apriorno izključevanje vplivov ali samega sebe iz okolja. Težavnost uveljavljanja zasebnosti se povečuje z zgoščanjem naseljevanja in še posebno v vse bolj privlačnem obalnem pasu, kar terja bolj domiselno odzivnost tudi v arhitekturi in urbanizmu.

Physical limitations and inertia of the »communitarian« mentality that stem from traditionalism and socialism have discraded necessary attention to issues on individual freedom and residential privacy even in planning of housing and urbanism. The author tries to fill this gap with the accomplished research on Koper, thus systemising the experiential data into six types of privacy: visual, acoustic, information-communication, visits, emissions and security. Privacy is seen as mastering and not before hand exclusion of influences or oneself from the environment. Problems of enforcing privacy increase with the densening of settlement and especially in the increasingly attractive coastal belt, implying imaginative responsiveness even in architecture and urbanism.

Zasebnost bivanja
Obiski
Emisije
Varnost

Residential privacy
Visits
Emissions
Security

1. Uveljavljanje in ogrožanje zasebnosti v bivalnem okolju

Tako objektivne, materialne omejitve v graditvi bivalnih prostorov kot tudi »komunitaristična« miselnost, ki se ohranja kot dediščina (podeželskega) tradicionalizma in socializma, so doslej odvračale pozornost od vprašanj o individualni svobodi in zasebnosti bivanja. To se je pokazalo tudi v načrtovanju fizične strukture grajenega okolja po drugi svetovni vojni. Danes pa je že čas, da konkretneje poudarimo praznino in vsebino, pomen in načine uveljavljanja zasebnosti, ne da bi s tem zahajali v drugo enostranost.

Z vse večjim zgoščanjem naseljevanja v prostoru in s tem, ko ni več mogoče prvenstveno računati na zaščitno vlogo prostorske oddaljenosti, je potrebna toliko bolj domiselna prostorska organizacija, da bi zmanjšali medsebojne motnje (interference) v vsakdanjem življenju ljudi. Pod tem zornim kotom obravnavam vprašanja o tem, kako zagotoviti višjo stopnjo zasebnosti, a ne kot apriorno izključevanje, temveč kot podlago za svobodno izbiro v druženju ljudi in v stikih z okoljem.

V tradicionalnem istrskem kontekstu ni bilo niti na vasi niti v mestu dosti možnosti za zasebnost. Podnebne razmere (vročina, mraz, burja), varnost, dragocenost zemljišča ipd. so določale značilno strnjeno obliko naselitve in s tem prostorsko-fizične okvire medsebojne izpostavljenosti in druženja prebivalcev v naseljih. Velike družine in omejeni bivalni prostori dostikrat niso omogočali niti elementarne členitve, ki bi omogočala individualnost in zasebnost bivanja posameznim družinskim članom. Po deset in več jih je spalo v enem prostoru, večina celo brez svoje postelje. To je bila nekakšna skupnost iz nuje, zaradi pomanjkanja, utesnjenosti. Tu ni bilo prostora za umik v zasebnost, tako da posameznik ni imel svoje lastne intimne sfere. Tudi staro mestno jedro še danes kaže na utesnjenost, ki močno omejuje zasebnost bivanja.

V opravljeni raziskavi pa sem se osredotočil na današnje razmere. Iz zbranega gradiva v prvi fazi raziskave sem izdelal tipologijo zasebnosti, ki je pomenila vodilo za dosti bolj razčlenjeno in vsebinsko obogateno obravnavo te problematike, kot smo jo poznali doslej. Tako z anketo prebivalcev, kot v intervjujih s strokovnjaki, z neposrednim opazovanjem in še drugače smo razkrivali problematiko glede na:

- vizualno zasebnost,
- zvočno zasebnost,
- informacijsko-komunikacijsko zasebnost,
- zasebnost glede obiskov,

letnik 13, št. 1/02

- emisijsko zasebnost in
- zasebnost kot varnost.

Na takšni konceptualni podlagi sem nadalje še z anketo ter osebnimi pogovori razkrival številne probleme, ki ogrožajo kakovost bivanja in vsakdanjega življenja ljudi. S tem pa lahko opozarjam na potrebo, da tudi urbanistično planiranje ter stanovanjsko načrtovanje postaneta bolj občutljiva za vse te razsežnosti bivanja.

2. Vizualna zasebnost

Vizualno zasebnost obravnavam glede na to, koliko si lahko posameznik ali družina zagotovi bivalni prostor, ki ga tako obvladuje, da lahko po potrebi izključuje (Vpoglede drugih ljudi (od zunaj). Gre torej za možnost vizualne izključitve javnosti, kar se popularno označuje kot uresničitev težnje, ***»da nisi vsem na očeh«.*** Po eni strani gre za splošno potrebo, da se človek umakne iz veliko bolj nadzorovane sfere javnosti in si lahko privošči večjo sproščenost tam in tedaj, kjer in kadar ni vizualno izpostavljen drugim ljudem. Ob splošni težnji k večji sproščenosti (zmanjševanju kontrole) v postmoderni dobi pa gre na območju slovenske Istre še za specifično okoliščino, ki otežuje optimalno urbanistično ureditev. Prav tu sta namreč še posebno poudarjeni potreba in možnost, da se - ob ugodnih podnebnih razmerah - organizira bivanje v čim bolj odprtem prostoru. Težnja k odprtosti prihaja torej v nasprotje s težnjo k (vizualni) zasebnosti; razreševanje nasprotja (najprej pa sploh ozaveščanje o njem) bi moralo postati ena od prednostnih nalog v stanovanjskem načrtovanju in urbanizmu. Iz ankete sicer vidimo, da izpostavljenost stanovalcev pogledom od zunaj (pogosto ali zelo pogosto) v povprečju moti le eno petino vprašanih, kar pa se lahko v nekaterih mestnih okoljih zaostri do skrajnosti.

Z višanjem stopnje izobrazbe in dohodka se zvišuje zahtevnost glede vizualne zasebnosti, hkrati pa se krepi težnja po neoviranem razgledu v širši prostor. Sicer pa je kar 95 % koprskih anketirancev menilo, da je pri gradnji in urejanju novih stanovanj pomembno zagotoviti večjo odprtost in stik z naravo (balkon, terasa, veranda, vrt). Na splošno gre za protislovno težnjo, da bi imel stanovalec neomejene možnosti videti, a hkrati ne bi bil viden.

Več vizualne zasebnosti si prebivalci zagotovijo s postavljanjem (višjih) ograj, zasaditvijo dreves in grmovja, s pergolami, nadstreški, tendami, roletami in žaluzijami, zavesami, senčniki ipd. Izhodišče je podano že v načrtih, ki določajo temeljno strukturo grajenega okolja. Večjo vizualno zasebnost in hkrati odprtost zagotavljajo npr. atrijska stanovanja v terasastih blokih, če so med njimi potrebni razmiki. Najmanj (vizualne in zvočne) zasebnosti imajo stanovalci v naj nižjih nadstropjih večstanovanjskih zgradb, saj so izpostavljeni tako pogledom mimoidočih kot pogledom stanovalcev iz nasproti stoječih stavb, hkrati pa so zaradi lažje dostopnosti tudi relativno bolj izpostavljeni potencialnim nasilnim vdorom (pred okna zasajajo rastje, da bi si zagotovili vizualno zasebnost, po drugi strani pa tako omogočajo potencialnim vlomilcem neopaznejši vdor v stanovanje).

Prostostoječa hiša na sredi parcele je na vse štiri strani izpostavljena pogledom sosedov.[2] Gre za po najbolj poenostavljenem vzorcu prostorske organizacije, ki temelji le na dodajanju posameznih enot, kar je dobilo oznako parcelni urbanizem. Ivanšek (1988, 99) je med drugim tako označil njegove posledice prav z vidika zasebnosti bivanja: ***»Prostostoječa hiša je torej tip hiše, ki daje projektantu in stanovalcu relativno največjo individualno svobodo. Toda ta svoboda ni tako neomejena, kot se zdi na prvi pogled. Enako svobodo uživa tudi sosed, tudi on si lahko okna namesti na vseh štirih fasadah, zunanja mesta tam, kjer mu je najbolj všeč. Ko pa takšna svoboda vodi do tega, da je iz ene kuhinje možen pogled v sosedovo spalnico, iz enega jedilnega kota v sosedovo dnevno sobo in ko na terasi ni mogoče spregovoriti besede, ki je ne bi slišal tudi sosed na svoji terasi, se te relativne prednosti kaj lahko spremenijo v absolutne slabosti***.«

Zaradi različnih naključnih ali manj pomembnih objektivnih in subjektivnih okoliščin pa v dosedanji stanovanjski gradnji v Kopru vizualna zasebnost ni bila dovolj upoštevana. Problemi se pojavljajo tako pri bivanju v naseljih (stavbah), ki so bila zgrajena po uradno sprejetih zazidalnih načrtih, kakor tudi zaradi poznejših posegov stanovalcev v pozidani prostor. Ravno prizadeti sosedje so tisti, ki prijavljajo spremembe v svoji okolici, za katere niso vedeli ali se z njimi strinjali. Pri tem gre za primere, ko sosed ugovarja zaradi gradbenega posega (npr. nadzidava hiše, nova okenska odprtina v steni), češ da gre za motenje intimnosti (»mi gleda v skledo«, »mi gleda v spalnico«...), ali pa nova sprememba pomeni vizualno motnjo, ki sosedu zoži, utesni razgled. Med prijavami inšpekciji za okolje in prostor je daleč največ vizualnih motenj, kot so zakrivanje razgleda in poslabšanje zunanjega videza, šele nato sledijo prigovori zaradi motenja intimnosti in omejevanja zračnosti.

3. Zvočna zasebnost

Koliko si prebivalci zagotovijo želeno zasebnost, je seveda precej odvisno od načina naselitve, kar vključuje tako tip zgradbe kot gostoto naselitve. Odgovori na vprašanje v naši anketi - ***»Kako pogosto ste v svojem bivališču izpostavljeni hrupu od zunaj in znotraj zgradbe?«*** - nam pričakovano zvezo izrazito in

dosledno potrjujejo. Zvočno zasebnost si je očitno najtežje zagotoviti v (največjih) večstanovanjskih zgradbah, ki stojijo v mestnem okolju. Vendar jo je, kot nam kažejo izkušnje v mednarodnem merilu, mogoče s potrebnimi finančnimi sredstvi, tehnologijo in z domiselno prostorsko organizacijo doseči tudi tedaj, celo v New Yorku, sredi Manhattna.

Z vedno bolj zgoščeno naselitvijo ljudi in z razpršitvijo (individualizacijo) različnih zasebnih in drugih gospodarskih in negospodarskih dejavnosti po prostoru in v času 24 ur se bo možnost medsebojnih motečih vplivov z vidika zvočne zasebnosti še povečevala. Olajševalna okoliščina je, da gre za vse bolj informatizirane dejavnosti, ki so manj moteče (kot npr. doslej značilne mehanične delavnice), zlasti če gre za delo z računalnikom na domu. Spalna naselja so ob vsej svoji vsebinski osiromašenosti zagotavljala vsaj več miru in manj zvočnih motenj, toda z vključevanjem različnih gostinskih, servisnih, rekreacijskih aktivnosti se število motenj in prijav na inšpekcijo za okolje in prostor povečuje.

Število zvočnih motenj bi zmanjšala predvsem primernejša urbanistična ureditev grajenega okolja pa tudi kakovostnejša zvočna izolacija, kot jo daje fizična struktura večstanovanjskih zgradb. To bi bilo primerneje, kot da bi moteče dejavnosti preprosto izločili iz naselja (čeprav kar 78 % koprskih anketirancev ne odobrava mešanja stanovanjskih in poslovnih prostorov).

Podobno bo v prihodnje vse težje zagotavljati zvočno zasebnost z vidika časovne organizacije vsakdanjega življenja. Težnja k individualizaciji, ki se kaže v vse večji časovni fleksibilnosti pri delu in v prostem času, bo hkrati pomenila večjo razpršenost v času 24 ur, kar bo oteževalo tudi prizadevanja za optimalno časovno organizacijo, tako da bi bile zvočne motnje med ljudmi (ne le stanovalci) čim manjše.

Čim bolj se s tehnološkimi pridobitvami krepita udobje in moč posameznika z raznimi stroji in napravami (npr. klimatskimi), tem pogosteje imamo opravka s stranskimi, neželenimi posledicami njihovega delovanja. Tehnološke inovacije na dva načina moteče posegajo v zvočno zasebnost posameznika in družine:

1. Po eni strani se povečuje število zvočnih motenj, ki jim je človek nemočno izpostavljen celo v svojem stanovanju, tako da ga motijo pri delu, rekreaciji ali počitku. Gre torej za ogrožanje osebnega ali družinskega miru kot pomembne vrednote, ki kot takšna dobiva tudi že pravno zaščito.
2. S tehnološkimi inovacijami je vse bolj izpostavljena osebna, intimna sfera, tako da posameznik ne more več z gotovostjo sam odločati o tem, kdo naj kaj sliši ali ne. Brez njegove vednosti ali privoljenja lahko posnamejo njegov glas; večje so možnosti prisluškovanja, tako da ne more več učinkovito zadrževati želene tajnosti in intimnosti svojega osebnega in družinskega življenja. Čim višji je družbeni položaj posameznika, tem bolj se zanj zanima javnost in tem težje jim je zagotoviti ustrezno zaščito tudi pri zvočni zasebnosti.

Starejši se pritožujejo nad zadrževanjem mladih na stopniščih zgradb, ki nimajo mladinskih sob ali pa jih ne uporabljajo. Značilni medgeneracijski konflikti nastajajo zlasti zaradi velike hrupnosti novih glasbenih naprav v stanovanjih in zunaj njih (v bližini diskoteke, mladinskega kulturnega centra ali pa tranzistorski radio na plaži ipd.). Mopedist lahko z eno samo vožnjo ponoči zbudi veliko stanovalcev. Gre še za motnje ob trgovini Noč in dan ipd. Državna in občinska intervencija pa sta tudi v tem pogledu še zelo ohlapni. Vprašanje je, koliko je reševanje vezano na disciplino, koliko pa na urbanizem in arhitekturo.

4. Informacijsko-komunikacijska zasebnost

Razširjena raba novih informacijsko-komunikacijskih tehnologij nenehoma povečuje vdora v zasebne sfere družine in posameznika ter hkrati sproža tehnološke in druge odzive. Danes v mednarodnih strokovnih obravnavah posvečajo največ pozornosti prav informacijski zasebnosti. Toda večinoma je ne zadevajo prostorsko-fizične strukture grajenega okolja in s tem predmeta prostorskega in urbanističnega planiranja ter stanovanjskega načrtovanja. Nekateri avtorji, ki so preučevali širjenje telefonskih komunikacij, so že opazili neskladje med tem, da npr. postavljamo veliko strožje meje in varovalne mehanizme, ko gre za fizično vstopanje drugih ljudi v stanovanje, medtem ko veliko bolj liberalno sprejemamo neželene vdore npr. prek telefona. Na eni strani imamo npr. kazenskopravno zaščito nedotakljivosti stanovanja. Vsak protipravni vstop v tuje stanovanje je prepovedan in se kaznuje (Finžgar 1985, 133). Neprimerljivo s tem pa smo izpostavljeni najrazličnejšim vdorom prek telekomunikacijskih kanalov.

Vse bolj moteče so vsiljive reklame v tisku, na radiu in televiziji. Še bolj grobo in nadležno postaja vdiranje v zasebnost, ko gre npr. za poskuse prodaje blaga po telefonu. Telefonski klic zmoti posameznika pri delu, počitku, pogovoru ipd. Različne kategorije ljudi različno doživljajo takšne impulze; delovno obremenjeni, utrujeni, bolni jih občutijo kot motnjo, tisti, ki se sicer dolgočasijo, so osamljeni in pogrešajo več družabnosti, pa vidijo dobrodošlo poživitev in priložnost za pogovor.

Medtem ko je pred leti posameznik še poskušal pobegniti od vseh telefonov in se mu je zastavljalo dilemo, ali naj npr. tudi svojo počitniško hišo priključi na javno telefonsko omrežje, danes v glavnem že

ne gre več za da ali ne, saj mu je z mobilnim telefonom povsod omogočena vključitev, a hkrati tudi izključitev. Lokacija bivališča in njegova oddaljenost torej v tem smislu izgubljata svoj (nekdanji) pomen; pomembna je njegova volja, njegova odločitev.

Do sedaj je bilo značilno, da je telefon 24 ur na dan grobo posegal v zasebni prostor. Hkrati s spoznanjem o njegovi neizogibnosti je tako postajal tudi vse bolj moteč. Od tod izhajajo prizadevanja, da bi uporabnik bolj obvladoval zunanje klice, kar omogočajo telefoni, ki vizualno predstavijo telefonsko številko, od koder prihaja klic. To daje uporabniku možnost, da se sam odloči, ali bo odgovoril na klic ali ne. Napredek so avtomatski telefonski odzivniki, t. i. telefonske tajnice. Pri tem je bistveno, da ne gre več za preprosto alternativo: ali izpostavljenost komur koli in kadar koli ali pa popolna izključenost vsakogar in ob vsakem času. Niti eno niti drugo ni sprejemljivo. Gre za to, da si - med drugim - že z možnostjo tehnične manipulacije posameznik zagotovi optimalnejšo časovno organizacijo svojega vsakdanjega življenja.

5. Zasebnost glede obiskov

Vse večja individualizacija v vsakdanjem življenju, kar vključuje večjo samostojnost in različnost med posamezniki, se kaže tudi v obiskovalskih navadah prebivalcev. Danes namreč posameznik (družina) z obiski praviloma ni več postavljen pred izvršeno dejstvo. Nekdanjo spontanost ali le okvirno določenost časovne (ne)primernosti obiska, ki je bila značilna še zlasti za podeželje, je zamenjalo konkretno poprejšnje dogovarjanje. Tako se je povečal vpliv posameznika na to, s kom, kje in kdaj se bo družil oziroma se ne bo. Povečana pozornost do drugega precej temelji »na bolj razširjeni rabi telefona (kar 94,5 % vprašanih ima doma telefon, pri čemer je treba prav v zadnjem času upoštevati še presenetljivo hitro in množično širjenje rabe mobilnih telefonov).

V preteklosti so se bolj opirali na nekatere pavšalno znane okvire o tem, kdaj so (ali niso) obiski primerni (npr. v nedeljo popoldne, ne v času glavnih poljskih del ipd.). Večja spontanost v druženju in manj dosledno najavljanje oz. dogovarjanje za obisk se sicer še vedno pojavlja (zlasti) v manj razvitih okoljih, med prebivalci z nižjo stopnjo izobrazbe in pri bolj neformalnih prijateljskih stikih. Na sploh pa nam odgovori iz naše ankete (1998) kažejo, da se dve tretjini vprašanih večinoma ali celo vedno, tudi če gre na obisk k ožjemu prijatelju.

Znanci, prijatelji ali sorodniki se ne najavljajo, če gre za redna srečanja (npr. enkrat ali večkrat na teden ob istem času, npr. redni nedeljski obiski). Redkeje se napovejo tisti, za katere je značilno manj dinamično življenje (npr. upokojenci, gospodinje - zlasti dopoldne). Tudi sosedje si večinoma prek telefona najavljajo obiske.

Če upoštevamo tudi informacije o tradicionalnih načinih druženja v vaseh koprskega zaledja (in ne le odgovore iz ankete iz 1. 1998), se nakazuje smernica, da so obiski na domu vse bolj načrtovani, pri čemer lahko izpostavim vsaj dva temeljna razloga:

1. po eni strani gre za večjo obzirnost in spoštljivost do drugega posameznika (družine), kar terja pridobitev njegovega soglasja;
2. po drugi strani pa gre za nujo glede na vse večjo diverzifikacijo življenja in manjšo predvidljivost o tem, kje je posameznik v prostoru in času.

Najavljanje je najbolj običajno pri ljudeh, ki živijo precej dinamično, so zaposleni in imajo več obveznosti zunaj službe ali pa se ukvarjajo z različnimi aktivnostmi v prostem času (hobiji, šport ...). Gre za tiste, ki jim na splošno primanjkuje časa in si ga torej tudi težje najdejo oz. vzamejo. Na splošno se ljudje na Koprskem najavljajo, če se redkeje videvajo, če so prostorsko bolj oddaljeni, če gre za sodelavce iz službe, najavljajo se, kadar potrebujejo določeno uslugo, kadar srečanje terja več časa.

Zaradi vse večje diverzifikacije življenjskih ritmov in dinamike v posameznikovem vsakdanjiku se podaljšuje tudi čas od najave do srečanja. Tako najavo za isti dan ali celo isto uro vse bolj nadomešča najava za nekaj dni vnaprej. S tem pa že nakazujem, da se uveljavlja vse večja načrtnost (druženja) tudi v zasebnem življenju in širši sferi civilne družbe. To spoznanje nam tudi v širšem družbenem kontekstu odpira nove perspektive kljub hkratni slabitvi centralnega državnega planiranja!

Medtem ko se sorodniki, prijatelji, znanci pred obiskom napovejo, so velika motnja akviziterji, ki prihajajo na dom ponujat razno blago (41 % vprašanih zelo pogosto ali pogosto zmotijo nepovabljeni obiski, med njimi tudi akviziterji). Prihod akviziterja lahko pomeni motnjo posameznika ali družine pri delu, počitku, obedu, glede na družbo, ki je že v stanovanju ipd.

Ljudje spuščajo akviziterje in druge nepovabljene, zlasti pa nepoznane obiskovalce do praga stanovanja in z njimi pogosto komunicirajo skozi priprta (ali celo zaprta) vrata. Akviziterstvo je očitno moteče poseganje v zasebnost bivališča in bi ga morali omejiti z ustreznimi občinskimi in državnimi predpisi ter kontrolo njihovega uresničevanja. Velika podjetja imajo napise o prepovedi akviziterstva in vratarje, ki jim onemogočajo vstop v podjetje.

Tudi s sosedi - v večstanovanjski zgradbi - se stanovalci pogosto pogovarjajo kar na pragu ali stopnišču

kot nevtralnem prostoru. Sorodnike in prijatelje pa gostijo v dnevni sobi ali kuhinji. Dnevna soba je večinoma namenjena obiskom, tako da ima za nekatere celo bolj funkcijo občasnega reprezentiranja družine oziroma stanovalcev kakor da bi bila namenjena vsakdanji lastni uporabi.

6. Zasebnost glede na emisije (onesnaževanje)

Napredek v kulturi in kakovosti bivanja se kaže v tem, koliko se zmanjšuje razširjanje neprijetnih ali celo škodljivih emisij od povzročitelja na (druge) stanovalce v notranjih in zunanjih prostorih, denimo smrad, prah, odpadki, različni plini, žarčenja ipd. Včasih gre bolj za vprašanja medčloveških odnosov in poseganja v intimno sfero (telesne vonjave ipd.), drugič pa ta problematika prehaja prek meja zasebnosti v skupno problematiko naselja in v splošne javne zadeve (npr. onesnaženje ozračja). Iz tega zornega kota lahko presojamo napredek z vidika organizacije notranjih prostorov stanovanja, lahko pa tudi glede na neželene vplive med sosednjimi stanovanji ali zgradbami ipd.

V vsakdanji praksi v Kopru nas na to opozarjajo številne konfliktne situacije, ki so očitne tudi v pogostih prijavah motečih posegov v zasebne prostore na koprsko inšpekcijo za okolje in prostor. Nanje pa se je mogoče odzvati predvsem na dva načina: s spremembami, tj. s korektivnimi posegi v grajeno okolje, in s spremembami vedenja oz. delovanja vpletenih subjektov. Eno in drugo pa povezujejo tehnološke inovacije, kar lahko ponazorimo s sesalnikom za prah. Z njegovo uporabo je močno upadlo število sporov med stanovalci, ki so bili prej pogosti zaradi stepanja in prahu z balkonov v višjih nadstropjih ali pred stanovanjsko zgradbo.[3]

Po pričakovanjih nam anketni podatki potrjujejo, da so stanovalci tem bolj izpostavljeni smradu, plinom in onesnaževanju, čim bolj se povečuje gostota naselitve - od hiše na samem in hiše z vrtom v naselju k vrstni hiši in večstanovanjskim zgradbam (7 do 10 in več kot 10 stanovanj). Podobno velja za poseganja v zasebne prostore bivališča (zelenica, dvorišče), ko gre za odmetavanje odpadkov.

Z vidika notranje organizacije stanovanjskih prostorov v modernih stanovanjih že sama fizična struktura in prezračevalne naprave omogočajo izločanje ali vsaj omejevanje nezaželenih vplivov (vonjav) na ljudi. Sicer pa je, kot sem že nakazal, največje spremembe prinesla razširjena raba tehnološke inovacije, ki jo predstavlja sifon oz. WC, kar je - z napeljavo vodovodov v stanovanja - omogočilo ponotranjenje te funkcije v stanovanjski prostor. Neželeno širjenje vonjav iz kuhinje pa se je zmanjšalo s tehničnimi rešitvami, kot so zračniki, pa tudi z dejstvom, da ljudje doma vse manj kuhajo (kar je pomembno za spreminjanje položaja žensk). Čeprav kar 84,4 % vprašanih meni, da je »pri gradnji in urejanju novih stanovanj« zelo pomembno ali pomembno ločiti kopalnico in stranišče, dejansko - zaradi omejene stanovanjske površine - še zmeraj večinoma nimajo možnosti za to.

V razmeroma kratkem času so bile dosežene pomembne spremembe v omejevanju kajenja in v prostorskem ločevanju kadilcev in nekadilcev. Gre za enega najuspešnejših posegov države, na katerem so se v nekaj letih zgodile velike spremembe v vedenju ljudi. Kadilci in nekadilci so posvojili nove pravne norme in jih sprejeli kot moralne in kulturne norme, s katerimi se uveljavljata obzirnost in sožitje med ljudmi. Kadilci se samoomejujejo v kajenju ali pa se umikajo v druge prostore.

7. Zasebnost kot varnost

Vse večja odprtost in dostopnost ter gibljivost ljudi znotraj občine in tudi prek državnih meja (Koper kot obmejno in pristaniško mesto!) vplivajo tudi na rast nekaterih kaznivih dejanj, še zlasti tistih, ki zadevajo širjenje zasvojenosti s prepovedanimi drogami (tatvine, nasilje). S tem se povečujeta negotovost prebivalcev in občutek, da niso dovolj varni in zaščiteni. Kar 38 % anketirancev nima občutka varnosti, kar še posebno velja za določene predele mesta.

Vse več je zato prizadevanj, da bi si osebno varnost kot tudi varnost premoženja zagotovili s tehnološkimi rešitvami, npr. z nameščanjem alarmnih sistemov, kamer, senzorskih naprav, kukal oz. pri individualnih hišah z omejevanjem dostopa z (višjimi) ograjami, zaklepanjem vrat, opozorili na hudega psa ipd. Tako naj bi preprečili morebitne vdore v bivališče; vse pomembnejše za zagotavljanje varnosti pa postajajo tudi intervencije zasebnih varnostnih služb - v Kopru npr. Atran in Varnost - ki prevzemajo nadzor nad posameznimi objekti, predvsem poslovnimi, a tudi stanovanjskimi, naj gre za družinske hiše, večstanovanjske zgradbe oz. kolektivna bivališča, kot je npr. obalni dom za ostarele.

Iz številnih razgovorov se nakazuje ugotovitev, da se v stanovanjih počutijo ogroženi zlasti starejši ljudje, ženske in otroci ter na splošno nemočni (fizično šibkejši). Neprijetno se počutijo predvsem, če so na stopniščih večstanovanjskih zgradb, v kletnih prostorih in dvigalu neznanci. V dostopnih skupnih prostorih, npr. na terasah nekaterih večstanovanjskih blokov na Markovcu, se namreč zbirajo zasvojenci s prepovedanimi drogami.

Večina staršev ne pušča svojih otrok samih na dvorišče, ker se bojijo, da

jih bodo nadlegovali (starejši) mladostniki. Otroci se tako večino časa igrajo v stanovanju, na igrišču pa le v spremstvu staršev. Glede na to je značilno uvajanje ograjenih in varovanih otroških igrišč.

K večji varnosti bi lahko prispevali z drugačno prostorsko ureditvijo in z gradbenimi (konstrukcijskimi) rešitvami, npr. z manjšim številom stanovanj na eno stopnišče in eno nadstropje, z vgrajevanjem domofonov, z boljšo razsvetljavo ipd., s čimer bi zagotovili večji nadzor nad zunanjimi prostori, pa tudi z organizacijskimi rešitvami, s pogostejšimi policijskimi obhodi in z ustanavljanjem t. i. sosedskih straž, ki so se uveljavile v ZDA. Po svetovnih izkušnjah bi lahko kritično ocenili možnosti urbanističnih ukrepov, s katerimi omejujejo in nadzorujejo dostop tujcev npr. v določeno ulico ali naselje. Vendar se s tem že nevarno posega v pravico svobode gibanja. Pri tem gre za privatizacijo javnih prostorov celo v tem smislu, da posamezna združenja stanovanjskih lastnikov odkupijo od mesta kar cele ulice, da lahko potem povsem obvladujejo dostop in upravljanje določenih stanovanjskih območij. Vprašanje o zasebnosti kot varnosti bivanja se tako razširja od samega bivališča na širše stanovanjsko območje.

8. Sklepna misel

Upam, da bo zgornji prikaz izkušenj in problemov ter njihova tipologija vsaj izhodiščna spodbuda za to, da bi v stanovanjskem načrtovanju in urbanizmu v prihodnje posvečali večjo pozornost zasebnosti bivanja, seveda če je določena prav s prostorsko-fizično strukturo in glede na časovno organizacijo bivalnega okolja.

Prof. dr. Zdravko Mlinar, univ. dipl. prav.,
Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
Ljubljana E-pošta: zdravko.mlinar@uni-lj.si

Opombe

[1] Gre za skrčeno besedilo poglavja za knjigo Bivalno okolje v globalni informacijski dobi, ki bo izšla v knjižni zbirki Teorija in praksa, izdajatelj FDV, Ljubljana 2002, in se opira na raziskavo v MO Koper (med drugim na anketo vzorca 840 prebivalcev).

[2] Drugačna razporeditev hiš (da bi se npr. stikale hrbtne strani sosednjih zgradb) bi lahko zagotavljala dosti več prostora, intimnosti in zasebnosti na istih zemljiških površinah.

[3] V obalnih mestih je bilo še do povojnega časa značilno, da v stanovanjih niso imeli stranišč na izplakovanje (WC); smrdljive fekalije so odvažali v sodih in odvajali po napol odprtih uličnih kanalih. Kljub občinskemu odloku, ki je to prepovedoval, so še v 60. letih nekateri kmetje paolani imeli npr. v Bošadragi tudi osle.
V revnejših domačijah na podeželju pa v preteklosti sploh ni bilo dosledne ločitve med bivalnimi prostori za ljudi in prostori za živino. Danes gradbeno-tehnične rešitve, zlasti urejen in razvejen sistem kanalizacije, kopalnice v stanovanjih in drugi sanitarni prostori, ventilacija prostorov ter zaostreni sanitarni predpisi in družbene norme o (ne)kulturnem vedenju dvigajo raven kakovosti bivanja.

Viri in literatura

Altman, I. (1975) The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Teri- tory and Crowding, Monterey, Brooks/Cole.

Chermayeff, S., Christopher A. (1963) Community and Privacy, Doubleday, New York.

Duby, G. (1988) A History of Private Life, Harvard University Press, London.

Finžgar, A. (1985) Osebnostne pravice, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Ivanšek, F. (1989) Enodružinska hiša, Ambient, Ljubljana.

Mlinar, Z. (1983) Humanizacija mesta, Obzorja, Maribor.

Moran, R. (1992) The Electronic Home: Social and Spatial Aspects, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.

Staeheli, L. (1996) Publicity Privacy and Women's Political Action, Environment and Planning. V: Society and Space, št. 14, str. 601-619.